

RUSYA'DA YAŞAYAN ROMANLARIN AİLEYLE İLGİLİ ATASÖZLERİNE KÜLTÜRDİLBİLİMSEL BİR YAKLAŞIM¹

Talat Şafak²

Öz

Romanlar sadece Türkiye'de değil dünyanın birçok ülkesinde yaşamlarını sürdürmektedirler. Değişik ülkelerde her ne kadar değişik isimler altında anılsalar da gelenekleri, görenekleri, yaşantıları, dünyaya bakışları ve dilleri benzerdir. Türkiye'de Romanlara ait atasözleri ve masallar henüz derlenmediği için bu çalışmada iki kitaptan oluşan Rus kaynaklarına dayanılarak Romanlara ait dokuz yüz yirmi üç atasözü taranmış ve elli iki tanesiaileyle ilgili olduğu tespit edilmiştir. Bu atasözleri Rusların Romanlar için hazırladıkları alfabeyle makalede verilmiş ve Türkçe tercümelemleri sunulmuştur. Dilin, kültürü nakletme ve yansıtma aracı olduğu esas alınarak makalede atasözleri iki bölümde ve iki şekilde incelenmiştir; birinci bölümde aileyle ilgili atasözleri alt konulara göre sınıflandırılmıştır ve ailede düşünme şekli (soyut), öncelikler tespit edilmiştir. İkinci bölümde aileyle ilgili atasözlerinde geçen Romanı çevreleyen (somut) varlıkları belirten kelimeler tespit edilmiş olup tekrar sayısına ve varlığın türüne göre sınıflandırılmıştır. Bu iki sınıflandırmada da kültür dilbiliminde sıkça kullanılan yapısal-işlevsel metot (структурно-функционален метод) kullanılmış ve incelenen atasözleri kültür zerreciklerine ayrılmıştır, bu kültür zerrecikleri arasındaki ilişkiler incelenmiştir. Daha sonra içerik analizi yapılmıştır. Makalenin sonuç bölümünde Roman'ın kendi bakışıyla kendi ailesi, kültürel öncelikleri tespit edilmiş olup kelimelerden oluşan bir resim şeklinde sunulmuştur. Bu çalışmada Romanların düşünme şeklini anlamamız açısından Roman atasözlerinin birer gösterge olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Roman Kültürü, Atasözü, Aile, Kültür dilbilimi, Kültür Zerreciği, Atasözü Çözümlemeleri, Roman.

A CULTURAL LINGUISTIC APPROACH TO FAMILY RELATED PROVERBS OF ROMANY FOLKS DWELLING IN RUSSIA

Abstract

Romany people continue their lives not only in Turkey, but in many other parts of the World. Even if they are called with different names in different countries, their traditions, customs, lifestyles, World views and languages are similar. By taking the fact that language is the tools for transferring and reflecting culture as a basis, in the article proverbs have been analyzed in two parts and in two ways; in the first part proverbs related to family have been classified according to subtopics, and thinking style (abstract) in the family and priorities have been identified. In the second part, words describing (concrete) entities used in the proverbs that surround a Romany person, and according to repetition number and entity type a classification has been made. In both of these classifications, structural-functional method (структурно-функционаленметод) which is widely used in culture linguistics has been used, and proverbs analyzed have been disintegrated into cultural particles(cultureme); and relations between these particles have been analyzed. And then, content analysis has been made. In the Results section of the article, with a Romany's perspective, their family and cultural priorities have been identified, and then they are presented as an image consisting of words. In this study, it has been drawn as a conclusion that each Romany proverb is a clue for understanding thinking styles of the Romany folk..

Keywords: Romany Culture, Proverbs, Family, Culture Linguistics, Cultural Particle, Proverb Analysis, Romany.

¹ Halk Kültüründe Aile Uluslararası Sempozyumunda kısmen bildiri olarak sunulmuştur 25-27 Mart 2016 Trakya Üniversitesi.

² Kırklareli İmam Hatip Ortaokulu Arapça Öğretmeni, talat049@yandex.com

Giriş

Bazen onlara mahallece gelmiş hasta bir çocuğun başında, hastanede sesli sesli konuşurken, bazen bir at arabasının üstünde onu ustaca kullanırken, makalede Romanlardan söz ediyoruz...

Onlara 1872 yılında yayınlanmış olan Bilgarski Narodn Sbornik “İki Roman tamamlanmış bir orkestra” (Çolakova, 1872: 151) Bulgar atasözünde rastlamaktayız. Bu atasözü Romanları sadece Türklerin hafızalarında değil, Bulgarların hafızalarında da aynı şekilde yer ettiğini bize göstermektedir. Ayrıca kitabın yayınlandığı 1872 yılında da Romanların günümüzdeki gibi müzik kültüründen herhangi bir şey kaybetmediklerini ve hafızalarda tıpkı bugün olduğu gibi yer aldıklarının bir göstergesidir.

Atasözleri bir milletin tarih boyunca biriktirdiği ve söze dökülen eşsiz tecrübeleridir. Bu tecrübeler öz ve kısa olup ezberlenmesi kolaydır. Atasözleri halkın en kolay ve hızlı bildirişim sağlamaya yarayan yapılarıdır. Örneğin, “Su uyur düşman uyumaz. “ denildiğinde her zaman dikkatli olunması gerektiğini, gece ve gündüz her an bir tehlikenin zuhur etme ihtimali olduğunu anlarız. Esnafımız tarafından sık kullanılan “Yahudi züğürtledikçe eski defterleri karıştırır.” dendiği zaman ise ” Darda kalan alacaklıların peşine düşer.” cümlesinin daha edebi alaycı ve kolay ifadesidir.

Bir milletin parçası olan bireyler atasözlerini zamanla anlarlar, öğrenirler ve kullandıkları dilin birer parçası haline getirirler, bu yapılar bir milletin yaşayış tarzını, kültürel yapısını, hissiyatının sözlü ve kısa ifadesidir. Bu nedenle halk bilimi, felsefe, sosyoloji, folklor, toplum dilbilimi, alanında çalışan araştırmacıların araştırma sahalarına girerler.

Bu çalışmanın kaleme alınış sebebi, Roman atasözlerini inceleyerek Romanların aile ve aile bireyleri ile ilgili kültürel ve sosyal çıkarımlar sunmaktır.

Atasözlerin derlenirken şu iki kaynak kullanılmıştır;

1- Obrazsıy Folıklora Tsıgan- Kelderarei Yazarları P.S Demeter ve R.C Demeter 1981 Yayınevi Nauka Moskva 261 sayfa.(Образцы Фолкльора Цыган-Келдерарей П. С Деметер П. С Деметер 1981 Восточная Литература Москва 261 с) Buradan alınan Atasözleri "OF" şeklinde kodlanmıştır.

2- Yazık Tsiganskiy Vesı v Zagadkah yazarı S.V. Kuçepatavoy 2006 Yayınevi Dimitri Bulanin 648 sayfa. (Язык Цыганский Весь в Загадках С. В. Кучепатовой. 2006. СПб.: "Дмитрий Буланин", - 648 с.) Buradan alınan atasözleri “YT” şeklinde kodlanmıştır.

1. Kültür Dilbilimi ve Kavramsal Çerçeve

Kültür dilbilim temelini etnik dilbiliminden (ethnolinguistik) alan yeni ve birçok disiplini içeren disiplinler arası bir bilim dalıdır. Bu yüzden birçok terimi de Türkçemiz için yenidir, konunun daha iyi anlatılabilmesi için yeni terimleri de bu bölümde tanımlanmaktadır. Açıklayacağımız terimler; kültür, kültür dilbilimi, kültür zerreciği, kültürel simge, kültürel imge, stereotip, atasözü şeklindedir.

Kültür; C.N. Trubeskoy’a göre kültür, bir milletin tarih boyunca üretilen, gelişen ve günümüzde de yaşayan, nesillere aktarılan ortak değerlerdir. (Alefirenko, 2011) Bu değerlerin muhafazası ve nesilden nesile aktarılması için dil kullanılır. E.A. Maklakovaya göre kültür bireyler için üç katmanlı bir olgudur; en üst katman maddi ve manevi kültür yapılarının bununla birlikte dilin birey tarafından kabullenildiği katmandır, orta katman birey açısından kültür değerlerinin uyulması gereken birer norm ve değer olarak telaki edilmesi, en iç katman ise kültürün bir düşünme şekli, yaşam şekli için önerilmesi, ikna aracı olması, aktarılması için çaba sarf edilmesini içerir. (Abramoviç, 2011: 18)

Kültür dilbilim; dili dil, kültür, dilsel kimlik çerçevesi içerisinde inceler. (İvanova, 2004: 9) Tanımda görüldüğü gibi bu ilişki eşsüremlili olduğu gibi artsüremlili de olabilmektedir.

Kültür ve dil arası ilişki üç şekilde açıklanabilir; 1) Dil kültürün bir parçası ve formu değildir, 2) Dil kültürün bir parçasıdır, 3) Dil kültürü yansıtma aracıdır. (İvanova 2004: 16)

Rusya’da kültür dilbilim araştırmalarında dört ekol esas alınır. Bunlar; 1-Anadil açısından deyimlerin çözümlemesi üzerine odaklanan V.N.Telya’nın ekolu. 2-Farklı dönem metinlerinin aracılı-

ıyla yapılan kültür değişmezlerin betimlenmesini amaçlayan Yu. S. Stepanof’un ekolü. 3-Farklı dönemlerin ve farklı milletlerin metinlerinin aracılığıyla kültür olgularını çözümleyen ve “Logiçeski Analiz Yazıka” (Dilin Mantık Açısından Çözümlemesi) programı çerçevesinde gelişen N.D. Arutyunof’un ekolü. 4-Karşılığı olmayan dilbirimleri üzerine duran V.V. Vorobeyefin ekolüdür. (Kozan, 2014: 7)

Atasözü; Atasözleri Türk Dil Kurumunun sözlüğünde“Uzun deneme ve gözlemlere dayanılarak söylenmiş ve halka mal olmuş, öğüt verici nitelikte söz: darbimesel.” (TDK Türkçe Sözlük 2005) olarak tanımlanırlar. Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi’nde de atasözü terimi şöyle açıklanmıştır: “Atalardan gelen ve onların yüzyıllar içindeki tecrübe ve müşahedelerine dayalı düşüncelerini öğüt ve hüküm şeklinde nakleden anonim mahiyette kısa ve özlü söz.” (C. 4, 1991:44).

Atasözleri konusunda araştırma yapan pek çok araştırmacı bu kavramı farklı tanımlamışlardır; Osman Nuri Peremeci, “Türkçemizde (atalar sözleri) denen bir takım sözler vardır ki bunlar kısa, bellennesi kolay, unutulması çok vakte muhtaç, çok değerli ve düşündürücü sözlerdir ve her biri bize doğru yolu, hakikati gösteren birer meşaledir.”(1943:3) şeklinde atasözlerini tarif etmektedir. Şükrü Elçin’in ise,“Zamanın seyri ve sosyal çevrenin coğrafyası içinde, şekil ve muhtevasını kazanarak bugüne kadar gelen, ilk söyleyenlerini tespit edemediğimiz, hayat prensibi olacak fikir ve düşünceleri, din, ahlak, hukuk, iktisat, terbiye, gelenek-görenek ile tabiat hadiselerinden, teknikten, vb çıkacak kaideleri özelden genele giden bir yolla bazen bir fıkra kılığında söz ve yazı ile nesillerden nesillere intikal ettiren hikmetli cümlelerdir.”(1986:625) şeklinde tanımlamaktadır.

Pertev Nail Boratav atasözlerini; Atasözleri halk edebiyatının öteki türlerinde (örneğin şiir, masal, tekerleme ve bilmedede) rastladığımız renklilik, çok anlamlılık, kaypaklık, kelime cambazlıkları vb. anlatım ve üslup oyunlarından kaçınır.” (1988: 118) şeklinde bir tanımda bulunmaktadır.

Kültürem (Культурема); İngilizce “cultureme” şeklinde kullanılan bu kelime “Ruskaya Farezeologiya. Semanatiçeski ı Pragmatiçeski Lingvokulturologiçeski Aspekti” (1996:176) adlı eserinde B.N. Teliya kültüremi şu şekilde açıklamaktadır: “Kültürem, kelimelere dökülmüş kültür unsurlarıdır” Biz bu makalede kültür zerreciği şeklinde kullanacağız.

Kültür zerreciğini şu şekilde tanımlamak da mümkündür: Edebi değer taşıyan yazılı veya sözlü eserlerde kelimelerin ihtiva ettiği anlamlar veya kelime gruplarının oluşturduğu bütüncül yapılar içersinde kültürel değer taşıyan tüm anlamlardır.

Örneğin“Su testisi su yolunda kırılır” Bu atasözünde kültür zerreciği olarak su testisi ve su yolunu tespit ediyoruz. İki isim tamlamasından oluşan bu kültür zerrecikleri ile birlikte, su testisinin kırılması da fiil olarak gelen bir kültür zerreciğidir. Kelimeleri gerçek anlamalarıyla irdelediğimiz zaman, bir milletin nazarında suyun önemi, testinin önemi, gidilen yolun önemi ve bir felaket olarak kırılmanın önemini daha iyi anlıyoruz. Atasözüne bir bütün olarak baktığımız ve anlam olarak çözüme gittiğimiz zaman ise “İnsan menfi yolda neyin yolcusuysa o yolda her türlü istenmedik belayla karşılaşabilir.” anlamındadır. Ayrıca “Su testisi su yolunda kırılır” atasözünde bir öngörü, beklenti seziliyor, bu beklenti ve öngörü Türk milletinin kültürel tecrübeleri ve birikimlerinin sonucudur.

Atasözleri ihtiva ettikleri kültür zerrecikleri bakımından oldukça zengin yapılardır, bu yapılar yazarın (halkın) kendine ve çevresine bakışını yansıtır, atasözleri bir milletin portresidir, işte bu sebepten atasözlerindeki kültür zerrecikleri milletlerin kültürel önceliklerini belirlemek için kullanılabilirler.

Kültür zerreciği bir milletin birçok niteliğini sunmakla birlikte, milletlerin düşünme şekilleri, davranış kalıplarını, kullandıkları araç ve gereçleri kısaca bütün kültür mirasını bize sunar.

Atasözlerinde Simge ve İmge Bağlamında Kültür Zerreciği; Buradaki sorun kültür zerreciği bir simge mi, yoksa bir imgemi, veya her ikisi de mi? Bunun cevabını verebilmemiz için simge ve imge kavramlarını literatürü de esas alarak tarif etmemiz gerekir.

Serhat Ulağlı, çalışmasında imgeyi yazarın dış dünyadan algıladığı gerçeği, kendi iç dünyasında yeniden biçimlendirerek ifade etmesi olarak nitelendirir. Ona göre imgeler, sadece yazarların

veya sanatçıların kendi iç dünyalarını yansıtan bir araç değil, aynı zamanda onların içinde yaşadıkları toplumun ve dönemin genel eğilimini gösteren sistemli yapılardır. Ulağlı'ya göre imge, hem bireyin iç dünyasını hem de toplumsal eğilimleri yansıtır. Toplumsal eğilimleri yansıtmak, aynı zamanda o toplumun kimi kültürel önceliklerini yansıtmaktır. Bu bakımdan imgeler, kültürü yansıtmakla kalmaz, onu yaratır da.(Uğlalı, 2006)(Çelik, 2013:305-314)

Burada imge ile sembol arasında şöyle bir fark vardır; İmge, bir tasarımken, sembol bir timsâldir. Sembolde göstergenin anlamı başka bir göstergeye yükletilerek verilirken imgede göstergeden daha çok görüntülendirilmek istenen anlam ve anlamlandırmanın taşınması söz konusudur. İmge, bir anlamlar dizgesidir. Simge ya da sembol, bir sözcüğün bağlantılı olabilecek bir başka sözcüğe taşınması iken, imge, sözdizimindeki anlamın, gerçekliğin ötesine taşınmasıdır.(Durmuş, 2011:745-762)

Serhat Ulağlı'nın ve Murat Durmuş'un imge ve sembol(simge) ile ilgili yukarıdaki açıklamalarına isnaden aşağıdaki atasözü incelendiğinde;

Памукчията не хазетисва от бялото куче.(Çolakova, 1872:206)(Турска)

Pamukçiyata ne hazetisva ot biyaloto kuçe. (Turska)

Pamukçu (Pamuk Tüccarı) beyaz köpekten hoşlanmaz. (Türk atasözü)

Bu Türk atasözünde pamukçuyu bununla birlikte beyaz köpeği ve bunlar arasındaki ilişkiyi görüyoruz ki bu ilişki tüccarın beyaz köpeği sevmemesi şeklindedir, sevmemesinin nedeni de pamuğun beyaz rengi ile köpeğin renginin aynı olmasıdır. Bu beyaz renk atasözünün tümünde hissediliyor bunu sağlayanda pamukçunun (simge) içerisinde gizli olan pamuğun rengi ve beyaz köpektir. Yukarıdaki atasözünde imgeyi aradığımız zaman ise halkın dış dünyadan algıladığı gerçeği, kendi iç dünyasında yeniden biçimlendirerek ifade etmesi şeklinde karşımıza şu anlam çıkıyor” Aynı işi yapanlar birbirinden hoşlanmazlar.” İşte bunun anonim olarak işlenmesi sonucunda yukarıdaki atasözü meydana getirilmiştir.

Atasözünde halkın anlamı günlük yaşantısına bağlı olarak işlenmesi yetmez, atasözünü bir değer olarak kabul eden, okuyan, kullananların da bilgi birikimine bağlı olarak zihinsel anlamda işlenmesi gerekir. Simgede ise anlam işlenmez, bu sadece kelimelerin birbirinin yerine geçmesidir ki bu da çağrışım sayesinde olur.

Atasözlerinde kültür zerrecikleri, kelime ve kelimeler arasındaki anlamsallık itibarıyla o dönemi yansıtan yapılardır. Burada pamukçu kelimesi en belirgin kültür zerreciğidir. Bunun bir meslek olduğunu ve bu meslekte rekabet söz konusu olduğunu beyaz köpek ile pamukçu kelimesinin anlamsallık ilişkisiyle idrak ediyoruz.

Stereotip (Kalıp Yargı); kavram olarak stereo- sert, tip- marka, iz, biçim anlamlarından oluşan birleşik bir kelimedir. Bu kelime ilk defa terim olarak Amerikalı Psikolog U. Lipmander tarafından 1922 yılında bilgi birikiminin günlük yaşantıda karşılaşılan olaylara ve olgulara değer biçilmesindeki fonksiyonunu analiz ederken kullanmıştır. “Toplumsal Ortak Bakış” adlı araştırmasında stereotipi düzenli, şematik, belirleyici, kültür altyapısına bağlı olarak bireyin beynindeki dünya algısıdır, şeklinde tarif etmektedir. Bunlarla birey karmaşık sosyal sorunlarla karşı karşıya kaldığı zaman değerlerini ve haklarını korur. (Semaşko, 2014:3) Aynı etnik grupların aynı kalıp yargılar göstermesi muhtemeldir, bunun nedeni beslendikleri ortak kültürdür.

2. Roman Atasözlerinin Konulara Göre Sınıflandırılması

Çalışmada Roman atasözleri 4 grupta tasnif edilmiştir, bunlardan birinci grup aile içi ilişkileri, ikinci grup olarak aileyi ilgilendiren atasözleri ki bunlarda üç başlık altında; hukuk normları, göçebe hayat ve at, Roman ailesinde dans ve müzik şeklinde sınıflandırılmıştır.

2.1. Anne, Baba ve Aile ile İlgili Roman Atasözleri

Doğrudan doğruya ailenin iç ilişkilerini resimleyen ve belirli durumlarda ana, baba ve çocukların davranışlarını, düşünme kalıplarının bize sunan atasözleridir:

1-Romny milo ı çave milo; Romnie postilo çavendir yavri. (YT8435) (Ромны мило,чавэ мило; ромны постыло - чавэндыр яври.) Kadın sevimli ise çocuklarda sevimidir, kadın çekilmez ise çocuklarda çekilmezdir.

2-Камеса ромніу, камеса чаве. (YT8437) (Камэса ромня, камэса и чавэ.) Roman kadını seversen, çocuklarını da seversin.

3-Коли лачіваşгомеске гомпы то и çаве лачі.(YT8438) (Коли лачи вашромэскэ ромны, то и чавэ лачэ.) Kadın erkek için iyiyse çocuklar da erkek için iyidir.

4-Ромніукеило поде, чавенгэди отде. (YT8439) (Ромнякэ ило подэ, чавэнгэди отдэ.) Kadına kalbini ver, çocuklara sanını ver.

5-Коли чаве тангинеса тогда и ромня потангинеса. (YT8442) (Коли чавэтангинэса, тогда и ромня потангинэса.) Kadına merhamet edersen, çocuklarına daha çok merhamet edersin.

6-Vaş dadeske dake kamlyben çavenge. (YT8448) (Ваш дадэскэ, дакэ камлыбэнчавэнгэ.) Anne ve babanın aşkı çocuklardadır.

Yukarıda geçen altı atasözü kadın ve çocuk sevgisini işlemektedir, çocukların sevilmesini sağlayan ananın soyut ve somut özellikleri ve annenin sevilmesidir. Bununla birlikte atasözlerine göre Romanlarda çocukları sevmek kadını sevmek ile ilişkilendirilmiştir. Çocuk sevgisinin kadın sevgisinden daha önemli olduğu üzerinde durulmuştur. Ayrıca 6. atasözünde çocukların ana ve baba sevgisinin birleştiği bir yer olarak görülmesi çocuğun hem anne hem baba açısından sevgi anlamında birleştiğinin teyidi anlamındadır. Burada kalıp yargı Romanlar kadınlarını severse çocuklarını, çocuklarını severse kadınlarını sevmeleri gerekmektedir. Çocuk ve anne bir bütündür. Aşağıda geçen şu iki atasözünde de;

7-Ре ромнийтеholiysa речаве на holiysa.(YT8443) (Пэ ромнятэ холяса, пэчавэн1 на холяса. 1. вар.: пэ чаворэн.) Kadına küs, çocuklara küsme.

8-Ромніу разкамеса чаве не разкамеса (YT8440). (Ромня раскамэса, чавэ нараскамэса.)

Kadınını sevmekten vazgeçebilirsin çocuklarını asla,

Bu tipteki atasözlerimize çocukların masum ve sevmeye değer olduğunu bildirmektedir. Anlaşmazlık, geçimsizlik durumlarında, çocukların kadından daha önemli olduğu kalıp yargı olarak karşımıza çıkmaktadır.

9-Ке peskire çavenge kamblyben ke meriben. (YT8451) (Кэ пэскирэ чавэнгэ камлыбэн кэмэрибэн.) Çocuklarına karşı sevgin sen ölene kadar devam eder.

10-Dakiro kamblyben myrdella toliko meribnasa. (YT8452) (Дакиро камлыбэн мурдэла только мэрибнаса.) Ananın sevgisi ölünce son bulur.

11-Myleske çaveske dai vernostı rakhela. (YT8453) (Мулэскэ чавэскэ дайверность рахэла.) Ölmüş çocuk annenin imanını taze tutar.

Yukarıdaki üç atasözünde de Roman kadınının çocuklarına karşı duyduğu sevginin ömür boyu devam ettiği ve kaybedilen çocuğun ananın tanrıya inancını pekiştirdiğini ifade etmektedir. Burada Rus Romanlarında bir tanrı inancının mevcut olduğunukültür zerreciği olarak görmekteyiz. Ayrıca;

12-Kirno dant raskaçino da viriskir, ilo kolıynestir na viriskiresa. (YT8449) (Кирно дант раскаçино да вирискир, илоколынэстыр на вирискирэса.) Çürümüş diş sökülür, kalp göğüsten sökülmez.

13-Ekh dandesa lişindyapesaro çelüste dukkhala. (YT8450) (Екх дандэса лишиндяпэ - саро челюстэ дукхала.) Bir dişin çekilmesi bütün çeneye acı verir;

Yukarıdaki atasözlerinde kültür zerreciği olarak dişin çekilmesi, kalbin göğüsten ayrılması ile ilişkilendirilmiştir. 13. atasözünde ise bir dişin çekilmesi sonucunda bütün çenenin acı çekmesine neden olduğu ifade edilmiştir, burada Rus Romanların duygularını, örneğin acıyı, diş çekilmesi esnasında hissedilen ağrıyla ifade ettiğini görüyoruz. Burada diş kaybedilen çocuğu, çene aileyi simgeler. Kalıp yargı ise ananın sevgisi büyük olduğu gibi kaybedilen çocuktan sonra çektiği acı da çok büyüktür.

14-Çudiyа dcub lıykhа dumine, hedır lendır pe sveto nane. (YТ8462) (Чудяджув лыкха и думинэ, хэдыр лэндыр пэ свэто нанэ.) Bit sirke doğurmuş ve dünyada daha iyisini göremiyorum diye düşünmüş.

15-Djuklengiri day djukloren peskiran kamela. (YТ8463) (Джуклэнгири дай джуклорэнпэскирэн камэла.) Dişi köpek kendi yavrularını sever.

16-Gurumnyı mıçine, so telenkes lıyne. (YТ8464) (Гурумны мычинэ, со телёнкосІлынэ. 1. Телёнкэс.) İnek kendi buzağısı böğürdüğünde rahatsız olur.

17-Vaş rodnonake çake dai yangrustıy khetane palıtso otdava. (YТ8466) (Вашоднонакэ чакэ дай янгрусты кхэтанэ пальцо отдава.) Özkızı için yüzüğü yerine, başparmağını verir.

18-Peskiri çayı paldava hedır saren khella. (YТ8465) (Пэскири чай, палдавахэдыр сарэндыр кхэлла.) Senin kızın olduğu için o güzel oynuyor. (Aslında güzel oynamıyor.)

14-18. maddeler arasındaki atasözlerinde öz evladın önemi ve değeri üzerinde duruluyor. Öz evlat burada sirke, köpeğin yavrularıyla ve buzağıyla simgelenirken, yine öz evladın değeri başparmak olarak gösteriliyor. Köpeği, ineği, biti ve bunların yavrularıyla ilişkilerini incelediğimizde kültür zerreciği olarak Romanların hayatlarında bu hayvanların önemli yer tuttuğu, bu hayvanların mükemmel gözlemlendiği sonucuna varıyoruz. Genel olarak burada imge her Roman için kendi çocuğu daha değerlidir, her Roman kendi çocuğunun dilinden daha iyi anlar, şeklidir. Romanın kafasındaki kalıp yargı ise: Benim çocuğum her türlü kusuruna rağmen benim nazarımda en değerli varlıktır.

16. atasözünde ise her ineği kendi buzağısının böğürmesi rahatsız ettiği ifade edilerek, burada kalıp yargı: Kendi çocuklarının sıkıntı ve acılarının aynısını her ana hisseder.

19-Kitik vetki pe derevo, dakitik jelanıe romnyate. (YТ 8468) (Китик вэтки пэ дерево, дакитикжеланье датэ (вар.: ромнятэ; ромэстэ)) Ananın çocuklarıyla ilgili dilekleri ağaçtaki yaprak sayısı kadardır.

20-Dat i day nalaço coveto na dena. (YТ 8469) Дат и дай налачо совето надэна. Ana ve baba kötü nasihatte bulunmazlar.

21-Dai pokaşella, dad pomarella ailo çavendir na ydjala. (YТ8471) (Дай покашэла, dad помарэла, а ило чавэндыр на уджала.) Ana kızar, baba döver, fakat kalplerindeki sevgileri azalmaz.

22-Molnıya glaza na vihaçkirla. (YТ8472) Молниякха на вихачкирла. Yıldırım gözleri kör etmez. (Babanın dövmesi öldürmez.)

19-22 arasındaki Roman atasözlerinde Roman ana ve babanın çocuğu ile ilgili birçok isteği olduğunu, çocuklarının eğitirken üç yola başvurduğunu, bunlardan biri nasihat, diğeri azar ve niha-yetinde darp. 22. atasözünde yıldırım dayağı, gözler Roman çocuğunu, kör etmekte öldürmeyi simgelemektedir. Burada imgesel anlatım şu şekildedir: Babanın dayağı öldürmez. Kalıp yargı (stereo-tip) olarak Roman düşüncesinde, ana ve babanın yaptıkları her zaman evladın lehinedir, şeklinde açıklanabilir.

23- O gav sı sar e deiy ttaiy o dad. (OF104) (О гав сь сар э дей ттай о dad) Köyün (oban), ana ve baba gibidir.

Yukarıda 23. atasözünde obanın ana ve baba kadar değerli olduğu sonucuna varıyoruz. Kültür zerreci Roman sosyal yaşantısının merkezi olarak obayı, köyü görüyoruz. Oba veya köy Roman toplumunda baba ve ana gibi icra ettikleri sosyal işlevlerle yaşantıyı kolaylaştıran toplumsal yapı-lardır.

24-Çaves pomarde, a date dumo dukhela. (YТ8477) (Чавэс помардэ, а датэ думо дукхэла.) Oğul dövülmüş anne acısını sırtında hisetmiş.

25- Çujo dumo poriskirla, rodno daiy ke kolyın pritasavela. (YТ8478) (Чужо думо порискирла, родно дай кэ колын притасавэла.) Yabancı sırt çevirmiş ana bağına basmış.

24,25. atasözlerinde Romanlarda evladın dövülmesi, terk edilmesi gibi durumlarda annenin tavrı, Roman kadınının evladına karşı merhameti anlatılmaktadır. Ana evladının her acısını içinde his eder şeklinde kalıp yargı olarak karşımıza çıkar.

26- Koli dai laçipen pojaline, djipen bahtalo yavella proklenine-staro prhoso djalo. (YT8473) (Коли дай лачипэн пожалынэ, джиипэн бахтало явэла,прокленинэ-саро прахоса джяла.) Ana iyi dileklerde bulunursa hayat güzel olacak, kötü dileklerde bulunursa her şey toz duman olacak.

27-Dakire yasva ke devel dodjıyana dakira lava devleskei bengeske dohodna. (YT8474) (Дакирэ ясва кэ дэвэл доджьяна,дакирэ лава дэвлэскэ и бэнгэскэ доходна.) Ana’nın duası tanrı katında, bedduası da cehennemde makbuldür.

Her iki atasözünde (26,27) Romanlarda ananın evlatları hakkında iyi dilekleri ve duaları ve bunun zıttı olarak beddualarının önemleri üzerinde duruluyor. Burada kültür zerreciği olarak dua, beddua, cehennem, tanrı, ceza ve mükâfat kavramalarını Rusya’da Romanların nazarında önemlerini, bunların yaşantılarında mevcut olduğunu idrak ediyoruz. Stereotip (kalıp yargı) olarak, ananın duasının, hoşnutluğunun ve iyi diklerini alırsan işlerin dilediğin gibi gider. Ananın bedduasını alırsan, işlerin iyi gitmez sonun cehennemdir, şeklindedir.

28-Laçi dako çuçi pilavo. (OF68) (Лачи даки чучи пила во) O sütü iyi anadan emmiş.

29- E ppabay çi perel dur kataiy ppabelin. (OF201) (Е ппабай чи перел дур ппабелин.) Elma, elma ağacından uzağa düşmez.

30-Mardya les e çuçi lekha daki (OF85) (Мардя лес е чучи лекха даки) Ona hakkını anne sütüyle ödedi.

28,29 atasözlerinde soyun Roman toplumu nazarında önem arz ettiğini, soyun ve bunun elma, elma ağacı, anne, ana sütü ve ayrıca emmek fiiliyle simgelendiğini görüyoruz. İmgesel anlamda 28. atasözünde aile yani anne baba iyi ise çocukta iyidir, 29. atasözünde çocuk soyunun özelliklerini taşır, şeklinde açıklamak mümkündür. 30. atasözünde de Romanlarda ana hakkının anne sütü ile başladığını anlıyoruz. Ana evladını sütüyle beslediye, artın evladı üzerinde hak sahibidir.

Bu üç (28,29,30) atasözünde en önemli kültür zerreciği anne sütüdür, anne sütünün Roman toplumunda önemlidir. Buradaki kalıp yargıları şu şekilde sıralamak mümkündür: Romanın kafasında ana hakkı vardır, ayrıca soy da önemlidir.

31. Koli romniy romes kamela, vseгда pe leskiro çarka sbagala. (YT1913) (Коли ромныромэс камэла, всегда пэ лэскиро чарка сбагала.) Şayet Roman kadını eşini severse her zaman başında şarkı söyler. Bu atasözünde eşini sevmekle elde edilen, mutluluğun dışı vurumu olarak şarkı söylemenin Romanlar nazarındaki önemi üzerinde duruluyor. Ayrıca atasözünde stereotip (kalıp yargı) olarak kadının mutlu olması erkeğini sevmesine bağlıdır şeklinde verilebilir.

Yukarda geçen bütün atasözlerinde somut varlıkları temsil eden kelimeleri incelediğimiz zaman en fazla 34 tekrar ile anne daha sonra 33 tekrar ile çocuklar, Baba ise aile bireylerinden en az tekrar sayısına sahip kelimedir. Bu durumda Roman toplumunda hayatın kadın ve çocukların etrafında döndüğünü ve Roman toplumunda babanın daha az önem arz ettiği sonucuna ulaşılmaktadır. Ayrıca sadece babaya hitap eden ve çocuklara ve kadına nasıl davranması gerektiğini nakleden, tavsiyede bulunan atasözü sayısı altıdır. Anaya ise tavsiye niteliğinde atasözü tespit edilememiştir.

Çocuklara, (OF104) ”Köyün (oban) anan baban gibidir.” atasözü ile bir kez nasihatte bulunmuştur. Burada Roman toplumunda obanın önemi ve çocuğun nazarında obanın yeri hakkında kalıp yargı olarak şunu ifade etmek mümkündür; oban anne ve babanın yerini tutar, obana güven.

2.2. Romanlarda Hukuk Normları ve Ailede Nesiller Arası Aktarımı ile İlgili Atasözleri Roman ailesinin yaşantısını belirleyen, kalıplara sokan nesilden nesile aktarılan yazısız normlar ve sözlü kanunlar vardır. Atasözlerinde bunlar şu şekilde işlenmiştir:

32-Prihalev peskiro romano zakono sıyir peskire roditilen. (YT1604) (Прихалёв пэскиро романо законо, сыр пэскирэ родитилен) Roman kanunlarına anne ve babana saygı gösterdiğin gibi saygı göster.

33-Dova nane rom vaş koneske romano sédno ničia znaçiné. (YT1606) (Дова нанэ ром, ваш конэскэ романо сэндно ничи на значинэ.) Roman kanunları ve mahkemesi senin için herhangi bir anlam taşımyorsa sen Roman değilsin.

34-Koli ti rom romane cendosko doljno tepodçinespe. (YT1607) (Коли туром, романэ сэндоско должно тэ подчининэспэ.) Eğer sen Roman isen Roman mahkemesine (kanunlarına) uymak zorundasın.

35-Romeskiro zakoniý de godı naçidlo. (YT1612) (Ромэскиро законы дэ годыначиндло.) Romanların kanunları hafızada yazılıdır.

36-Romano Zakoniý pé papir na naçinélapé. (YT1613) (Цыганские Романо законы пэ папирна начинэлапэ.) Romanların kanunları kâğıda yazılmaz

37-Romano zakono nané çidlo da saéndier zakonendier hedır. (YT1614) (Романо законнанэ чиндло, да сарэндыр законэндыр хэдыр.) Romanlarda kanunlar yazılı değildir, fakat bütün kanunlardan daha iyidir.

38-Pal nepravilno svatıymo tolıko romano cendo vzrodella. (YT1623) (Пал неправильно сватымо только романо сэндо взродэла.) Yanlış evlilik için en uygun yer Roman mahkemesidir.

39-Kukuşkate nane gnezdo vitrodıymı çate nane şatra. (YT1625) (Кукушкатэнанэ гнёздо, витрадымо чатэ нанэ шатра.) Guguk kuşunda yuva olmaz kovulmuş kadının çadırı olmaz.

Somut yapı olarak burada Roman mahkemesini, Roman kanununu, guguk kuşunu, şarta (çadırı), kâğıdı ve kovulmuş kadını görüyoruz. Kültür dilbilimi açısından bu atasözlerini incelediğimiz zaman hükümleri açıktır, nerede ise son atasözü hariç imge ve simge kullanılmamıştır. Sonuncusunda guguk kuşunun yuvasızlığı ve kovulmuş kızın veya kadının yuvasızlığı yaşam ortamına tam bir uyum içerisindedir. Şatra kelimesi yani çadır Roman için hem sıcak bir yuvadır, hem onu koruyan bir barınaktır. Roman kanunlarına göre dışlanması gereken kadın sıcak bir yuvadan ve koruma sağlayan çadırdan mahrum kalır. Guguk kuşu burada bir semboldür, imge olarak vurgulanan ise ceza olarak istenmezlik ve bunun sonucunda yalnızlıktır.

Aile bağlamında hukuk normları ve aile ile ilgili atasözlerine göre şu kalıp yargılara (stereotiplere) ulaşmamız mümkündür; Romanlarda kanunlar sözlüdür ve nesillere sözlü olarak aktarılır. Çözülemeyen her türlü sorun, geçimsizlik dâhil, Roman mahkemesinde çözülür. Roman kanunlarına uyanlar saygı görür. Uyamayanlar ise Roman dahi kabul edilmez. Görüldüğü gibi burada en önemli kısas mevcut yapının kanun yerine geçen sözlü normlar sayesinde korunmasıdır. Roman kanununa ve normlarına saygı göstermek ana ve babaya saygı göstermek ile eşdeğer tutulmuştur.

2.3. Roman Aile Hayatında Göçün ve Atın Önemi ile İlgili Atasözleri: Her ne kadar günümüzde büyük çoğunluğu yerleşik hayat yaşasa da geçmişte Romanlarda göçebelik birçoğu için yaşam tarzıydı. Bu atasözlerine şüphesiz ki yansımıştır;

40- İsis romeste duyi gera devel leske ştar dobavidnya. (YT2579) (Исыс ромэстэдуй гэра, дэвэл лэскэ штар добавиндя.) Romanın iki ayağa vardı tanrı ona dört ayak daha verdi.

41-Devel vaş romeske gren sozfiya a vse lüdi poluzuyetsya. (YT2581) (Дэвэлваш ромэскэ грэн создья, а сарэ мануша лэнца рользынэнапэ.) Tanrı Romanlar için atı yarattı, bütün insanlar onu kullandı.

42-Paşe greste djiuvava paşa graste merava. (YT2586) (Пашэ грэстэ джьювава, пашэгрэстэ мэрава.) Atın yanında yaşarım atın yanında ölürüm.

43-Romano grai i çarovella i lidjala.(YT2599) (Романо грай и чаровэла, илыджала.) Romanı at hem besler, hem bir yerden başka yere taşır.

Roman atasözlerinde en fazla geçen kelime attır. At ortak yaşamı göçü ve arkadaşlığı simgeler. Yukarıdaki 40. atasözünde ayak kelimesi ile ekseriyetle atın hangi amaçlar için kullanıldığını bize kültür zerreciği olarak veriyor. 43.atasözünde atın aynı zamanda Kuzey Rus Roman Ağzı konuşan ve Rusya'da yaşayan Romanın atı beslenmek amacıyla da kullandığı konusunda bize ipuçları veriyor. Kalıp yargı olarak at Roman ailesinin beraber yaşadığı vazgeçilmez bir parçasıdır.

2.4. Roman Atasözlerine Göre Ailede Dans ve Müziğin Önemi

Roman ailesinde müzik ve dans son derece önemlidir. Bu durum atasözlerine yansımıştır;

44-Poya pale gila i khelabena love dena, pale yassva loven na dena (YT.4125) (Роя палэ гилия и кхеллабэна1 ловэ дэна, палэ ясва ловэн на дэна. 1. Кхаллабэна) Танrı dans için para verir, gözyaşı ve yas için para vermez.

45-Pal maro çurdiyam, pal bravinta bagadya kheldya, a rakirna yame bezdelnikı. (4122) (Пал маро чурдыям, пал бравинта багадя, кхэлдя, а ракирна, ямэ бездельники.) Екмек için fal bakarız, şarap için şarkı söyler, dans ederiz yinede bizim için işsiz güçsüz derler.

46-Koli ba gila khelibena ten na yaven, hujedır romegirestır djipnnastır na yavelas. (4112) (Коли ба гилия, кхэлыбэна тэ на явэн, хужедыр ромэнгирэстыр джиипнастыр на явэлас.) Şayet şarkı ve dans olmasaydı Roman’ın hayatı olmazdı.

47-Pokamest djido Rom öv bagala i khela. (4109) (Покамест джидо ром, ёвбагала и кхэлла.) Yaşayan her Roman iyi bir dansçı ve sanatçıdır.

48-Togoreste tsarstvı romeste gila. (4132) (Тагорэстэцарство, ромэстэ гилия.) Kralda krallık, Roman’da şarkı kim daha zengin?

49-Rom gila bagala a de per burlyuçine. (4137) (Ром гилия багала, а дэ пэрбурлычинэ.) Roman şarkı söyler hayat devam eder.

50-Romano khaliben yagatır zahaçıya. (4185) (Романо кхалыбэн ягатырзахачия.) Roman’ın dansı ateş ile pişmiştir.

51-Ymaro romano terissanes gerensa ne na vastensa. (4177) (Ямароромано дело тэ рисынэс фэрэнца, нэ на вастэнца.) Bizim Romanlar elleriyle değil ayaklarıyla resim yapar.

52-Kon şukar khela, dova dova sıygas butıy te kerel djinel. (4180) (Кон шукаркхэлла, дова сыгас буты тэ кэрэл джинэл.) Kim iyi dans ediyorsa o çabuk çalışır.

Yukarıdaki atasözlerini incelediğimiz zaman Roman ailesinin günlük hayatında dans ve müziğin ne kadar önemli olduğunu görüyoruz. Atasözlerinde kullanılan mantık son derece başarılı ve ilginçtir. Dansı ve şarkı söylemeyi sadece bir eğlence aracı değil aynı zamanda para kazanma aracı olarak kullandıklarını anlıyoruz.

Genel olarak 45-53 arası atasözlerinde kültür zerrecikleri olarak dansı, şarkıyı, ateşi, falı görüyoruz ve bunların Romanların aynı zamanda geçim kaynakları olduğunu anlıyoruz. Burada en önemli simge “ayaklarla resim çizmek” esnasında kullanılan kelimelerdir, Romanların dansla kendilerini son derece iyi ifade etmeleridir.

İkinci önemli simge “ateşle dansın pişme” olayıdır ki buda iyi dans edebilmek için zaman ve çalışmak gereklidir şeklinde yorumlanabilir.

Dans ve şarkı söylemekle ilgili Romanın kafasındaki kalıp yargı: Roman müzik ve danssız yapamaz bunlar onun için tıpkı su ekmek gibi bir ihtiyaçtır. “Roman tıkırtı arar” atasözü de bunu en iyi şekilde ifade etmektedir. Aynı şekilde her Roman iyi bir dansçı, şarkıcı ve müzisyendir.

45. atasözünde Roman’ı öteki kabul eden Rus’un, Roman’a bakışı anlatılıyor, Rusların kalıp yargılarındaki Romanı hangi özellikleriyle bildikleri konusunda bize ipuçları veriyor.

Sonuç

Genel olarak Atasözlerini esas alarak Rusya’da yaşayan Romanların önceliklerini şu şekilde sıralamak mümkündür:

Bir Roman için aile ilk sırayı almaktadır ki burada kadın ve çocuklar özel önem taşır. İkinci sırada soyun önemi ve devamı yer alır. Üçüncü sırada öncelik Roman kalmanın, Romanca yaşamının, Roman kanunlarına uymakla mümkün olduğundan sözlü olan Roman normları ve kanunlarıdır. Dördüncü sırada atın ve arabanın temsil ettiği göçebe hayattır, beşinci sıradaki öncelik ise kendini duygusal olarak ifade ettiği, para kazanabildiği dans ve müziktir. Romanlar bunları başarılı bir şekilde atasözlerine yansıtılmışlardır. Ayrıca;

1-Roman atasözleri Roman toplum yapısını tam olarak yansıtır.

2-Stereotip olarak Roman atasözü Roman’ın kafasındaki dünyayı bize açıyor.

3-Roman atasözleri taşıdıkları kültür zerrecikleriyle Roman’ın somut yaşantısı hakkında da zengin bilgiler veriyor.

4-Roman yazısız ve birçok milletle kültürel temas halinde olduğu halde Roman kültürünü günümüze kadar nasıl yaşattığı konusunda bize ipuçları veriyor.

5-Romanların öncelikleri konusunda somut veriler sunuyor.

6-Roman kültürünün derin tecrübeler ve araştırılmaya değer insanlık mirası olduğunu görüyoruz.

7-Atasözlerinin sözlü kültür malzemesi olarak kültürü nesilden nesile aktardığı görülmektedir.

8-Atasözlerinde dil başarılı bir şekilde kullanılmıştır.

9-Roman'ı öteki olarak kabul eden Rusların Romanlar hakkındaki görüşlerine de Roman atasözlerinde yer veriliyor.

KAYNAKÇA

- Abramoviç, S. (2011). Ponyatii Spetsifiki Yazikovee Yavlenii. Yazık Slovenost Kultura, 18-22.
- Alefrenko, N. (2011). Lingvokulturologii Tsenosnoto Smislovoe Prostranstvo Yazıka ucebno Posobie. Moskva: Flinta.
- Boratav, P. N. (1988). 100 Soruda Türk Halk Edebiyatı. İstanbul: Gerçek Yayınevi.
- Çelik, F. K. (2013). Türkçe Ders Kitaplarında Yer Alan Milli Kültür Temalı Okuma Metinlerinde Öz ve Öteki İmgesi. Ç.Ü Sosyal Bilimler Enst. Dergisi
- Çolakova, V. (1872). Bılgarski Naroden Sbornik. Bolgrad: Peçatnitsa v Tsentralno Uçilište
- Demeter, P. S. & Demeter, R. C. (1981). Obraz Folkloru Tsigan Kelderarei. Moskva: Nauka
- Durmuş, M. (2011). İmge Sembol Kavramalarını Yorumlama Projesi. Turkish Studies International Periodical For the Language and History of Turks
- Elçin, Ş. (1986). Türk Halk Edebiyatına Giriş. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı.
- İvanova, S. (2004). Lingvokulturulogiya i Lingvokognitologiya Soprejenie Paradigma. Başgu: Ufa.
- Kozan, O. (2014). Kültürdibilim Temel Kavramlar ve Sorunlar. Ankara: Gazi Kitabevi.
- Permecı, O. N. (1943). Atalar Sözleri. İstanbul: Edirne Halkevi Yayınları.
- Kuçepatovoy, S.V. (2006). Yazık Tsiganski Vesi v Zagadkah. Moskava: Dimitri Bulanin.
- Semaşko, T. F. (2014). Stereotip Kak Fragment Yazıka. Gramota, 2.
- Uğlalı, S. (2006). İmgebilim Ötekinin Bilimine Giriş. Ankara: Sinemis.